demos

Jaargang 28
Oktober/November 2012

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

9

inhoud

1 **Arbeidsparticipatie ouderen in de lift**
5 **Familienormen**
6 **Actief ouder worden is meer dan bewegen**
8 **Leeftijd volksvertegenwoordigers**
8 Leeftijdsopbouw Tweede Kamer

Foto: Charlotte Bruning/flickr

Arbeidsparticipatie ouderen in de lift

KOOS ARTS EN FERDY OTTEN

Het aantal ouderen in de beroepsbevolking stijgt snel. Vooral doordat meer vrouwen steeds langer doorwerken loopt de arbeidsparticipatie van ouderen verder op maar daalt de gemiddelde arbeidsduur. De gemiddelde pensioenleeftijd is inmiddels gestegen tot ruim 63 jaar. De vergrijzing van de beroepsbevolking is het grootst in het onderwijs, het openbaar bestuur en de landbouw en visserij, zo blijkt onder meer uit het onlangs verschenen rapport van het Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken (WPRB) over "Actief ouder worden in Nederland".

De vergrijzing en toenemende levensverwachting leiden enerzijds tot een krimpende beroepsbevolking en anderzijds tot een groter inactief deel van de bevolking dat steeds langer een beroep zal doen op de sociale zekerheid en pensioenvoorzieningen. Om de oplopende druk op de sociale zekerheid te verminderen zijn in de afgelopen jaren tal van maatregelen genomen om de arbeidsparticipatie van ouderen te verhogen. In lijn met de plannen van voorgaande kabinetten voorzag het Lenteakkoord, dat tussen D'66, Groen Links, Christen Unie en het demissionaire kabinet Rutte was overeengekomen, al in een stelselmatige verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd vanaf 2013. VVD en PvdA hebben tijdens de kabinetsformatie bovendien een akkoord bereikt over een versnelde verhoging vanaf 2015.

Voor het arbeidsmarktbeleid is het van belang zicht te hebben op de ontwikkelingen in de arbeidssituatie van ouderen en de ontwikkeling van de vergrijzing van de beroepsbevolking. Systematische cijferreeksen op dit vlak zijn bovendien indicatief voor verdere korte termijn ontwikkelingen. In deze bijdrage wordt op basis van cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) ingegaan op de ontwikkelingen in aantallen werkende ouderen, gewerkte uren, voortijdige uitstroom uit het arbeidsproces en de leeftijd waarop dit gebeurt. Ook worden branchespecifieke vergrijzingscijfers gepresenteerd om zichtbaar te maken op welke plekken op de arbeidsmarkt de vergrijzingsproblematiek het meest nijpend is.

Figuur 1. Bruto arbeidsparticipatie van personen van 50 tot 65 jaar naar geslacht, 1971-2010

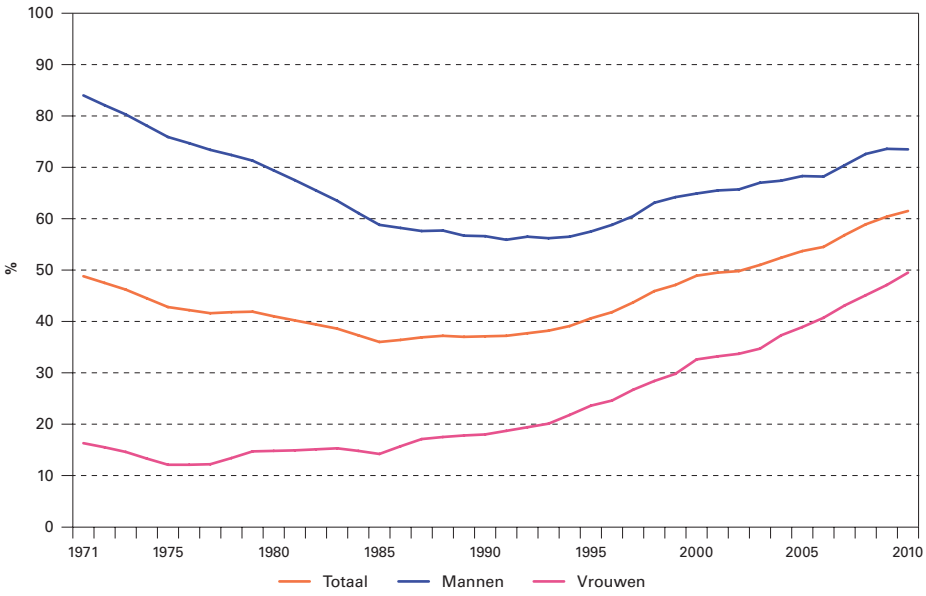

Bron: CBS - Volkstelling, Arbeidskrachtentelling en Enquête Beroepsbevolking.

Foto: karamysh/flickr

Meer ouderen aan het werk

De bruto arbeidsparticipatie van de bevolking van 50 tot 65 jaar – ofwel het aandeel personen dat wekelijks ten minste 12 uur betaald werk verricht (werkzame beroepsbevolking) plus het aandeel werklozen dat op zoek is naar en ogenblikkelijk beschikbaar voor betaald werk voor 12 uur of meer per week (werkloze beroepsbevolking) – bedroeg in 2010 bijna 62 procent (figuur 1). Daarmee is er sprake van een flinke omslag. Bij mannen in deze leeftijdsgroep is de arbeidsparticipatie, mede als gevolg van de komst van vervroegde uittredingsregelingen, gedaald van ruim 80 procent in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw naar 56 procent begin jaren negentig. Daarna is de arbeidsparticipatie gestaag toegenomen tot bijna 74 procent in 2010.

In de jaren zeventig en tachtig nam minder dan één op de vijf vrouwen van 50 tot 65 jaar deel aan de arbeidsmarkt. Vanaf begin jaren negentig tot 2010 is de arbeidsparticipatie van deze groep vrouwen fors gestegen van circa 18 procent tot ruim 49 procent.

Het aantal ouderen dat tot de werkzame beroepsbevolking behoort, steeg tussen 1990 en 2010 van 770 duizend tot 1,95 miljoen. Van die stijging met bijna 1,2 miljoen is tweederde deel toe te rekenen aan de gestegen arbeidsparticipatie en een derde deel aan het toegenomen aantal ouderen als gevolg van de vergrijzing.

Vrouwen als drijvende kracht

De bruto arbeidsparticipatie van vrouwen in de leeftijd van 50 tot 65 jaar was in 2010 bijna drie keer zo groot als begin jaren negentig. Deze toename was vooral sterk bij oudere vrouwen (figuur 2). Bij vrouwen van 60 tot 65 jaar verviervoudigde de arbeidsdeelname. Bij mannen van 50 tot 65 jaar groeide de arbeidsdeelname minder sterk: van 56 procent begin jaren negentig naar 74 procent in 2010. Bij de 60 tot 65 jarigen mannen was evenwel sprake van een ruime verdubbeling. Ook is de arbeidsparticipatie onder 65 tot 70 jarigen, hoewel bescheiden in omvang, tussen 1996 en 2010 twee keer zo hoog geworden.

Bij de toegenomen arbeidsdeelname van vrouwen speelt de generatie waartoe zij behoren een belangrijke rol. In de jongere leeftijdsgroepen is er vanaf de jaren zeventig een sterke toename van de arbeidsparticipatie waar te nemen. Dit leidt er toe dat jongere generaties vrouwen op latere leeftijd een steeds hogere arbeidsparticipatie hebben. Zo ligt bij een indeling naar 5-jaars geboortecohorten de arbeidsparticipatie van elk jonger geboortecohort bij dezelfde leeftijd op een aanmerkelijk hoger niveau dan van het voorgaande, oudere cohort (figuur 3). De arbeidsparticipatie van vrouwen geboren in de periode 1936-1940 was bijvoorbeeld rond hun 50ste levensjaar slechts 30 procent. Voor vrouwen geboren in de periode 1956-1960 was de arbeidsparticipatie op hun 50ste met 70 procent fors hoger. Dit suggereert dat de arbeidsdeelname van vrouwen van 50 tot 65 jaar in de komende jaren nog flink zal toenemen vanwege de instroom van jongere generaties met steeds hogere participatieniveaus. Ook bij mannen zijn dergelijke cohorteffecten zichtbaar, maar de invloed van de generatie op de arbeidsdeelname is bij hen aanzienlijk kleiner dan bij vrouwen.

Figuur 2. Bruto arbeidsparticipatie van personen van 50 tot 70 jaar naar geslacht en leeftijd, 1989-2010

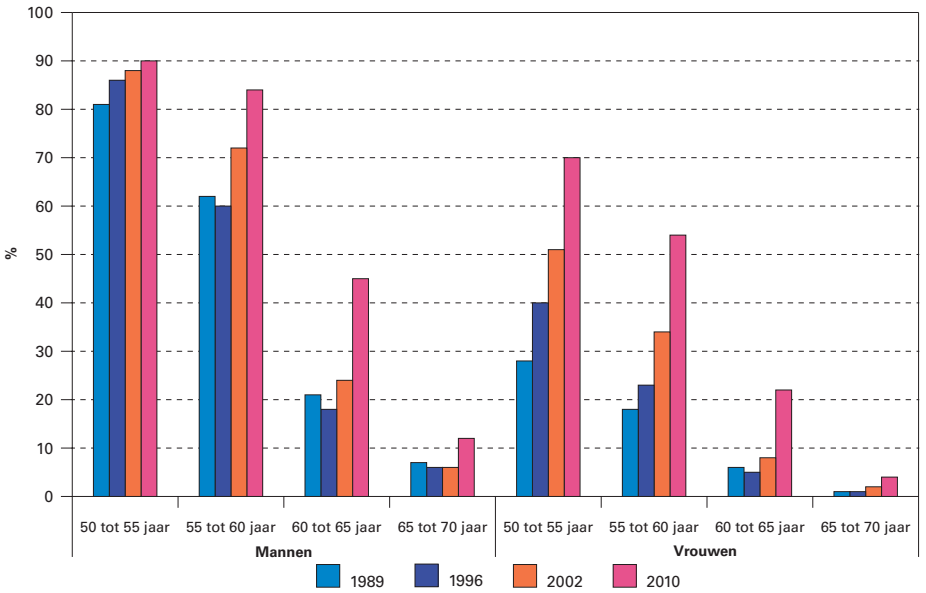

Bron: CBS - Enquête Beroepsbevolking.

Foto: danroc/flickr

Figuur 3. Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen naar geboortecohort, 1987/2010

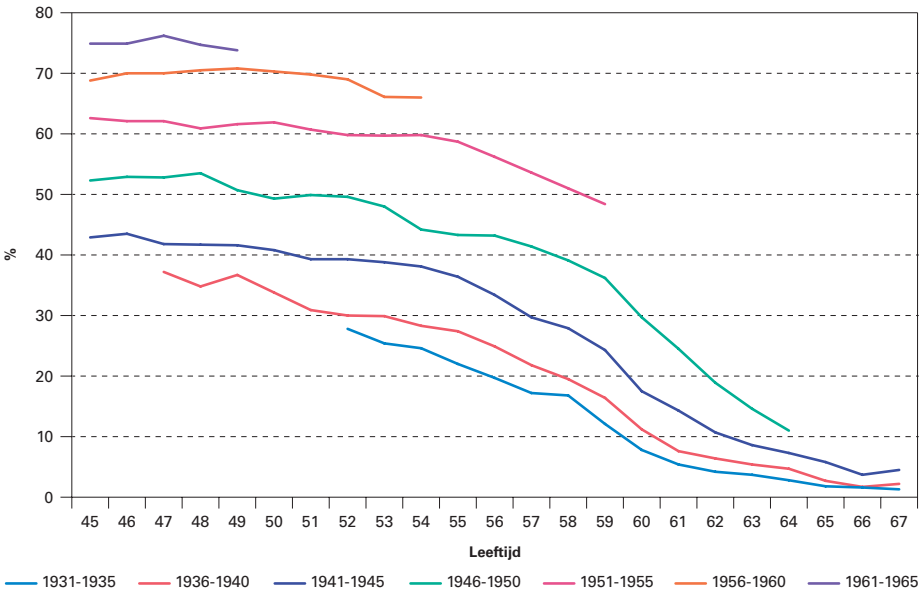

Bron: CBS - Enquête Beroepsbevolking.

Meer deeltijdwerk

De gemiddelde (contractuele) werkweek van werknemers van 50 tot 65 jaar is in de afgelopen 15 jaar afgenomen. In 1996 werkten zij gemiddeld nog 35,0 uur per week, in 2010 was dit gedaald tot 32,5 uur. De groep werknemers van 50 tot 65 jaar is in deze periode echter sterk van samenstelling veranderd. De gemiddelde leeftijd is gestegen en het aantal in deeltijd werkende vrouwen is sterk toegenomen. De daling is dan ook voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de opmars van het deeltijdwerk, vooral onder het sterk toegenomen aantal werkende vrouwen. Daarnaast spelen ook algemene arbeidsduurverkortingen en leeftijdsgebonden regelingen een rol.

Pensioenleeftijd stijgt

De gemiddelde leeftijd waarop werknemers met pensioen gaan, is opgelopen van 61 jaar in 2006 tot 63,1 jaar in 2011 (figuur 4). In alle bedrijfstakken is de gemiddelde pensioenleeftijd tussen 2006 en 2011 toegenomen. Het meest steeg deze met 3,3 jaar in de sector cultuur-, milieu- en overige dienstverlening en in de sector vervoer, opslag en communicatie, gevolgd door openbaar bestuur en overheidsdiensten en financiële instellingen met respectievelijk 2,6 en 2,5 jaar.

In de bouwnijverheid en de handel en reparatie en nam de pensioenleeftijd het minst toe. Werknemers in de bouwnijverheid en het openbaar bestuur en overheidsdiensten gingen in 2011 met 62,2 jaar het vroegst met pensioen, gevolgd door de zorgsector. Het hoogst was de gemiddelde pensioenleeftijd in de cultuur-, milieu- en overige dienstverlening en in de landbouw en visserij.

Werkzame beroepsbevolking vergrijst

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw lag de gemiddelde leeftijd van de werkzame beroepsbevolking steeds rond 36 jaar. Vanaf de jaren negentig begon de gemiddelde leeftijd op te lopen en kwam in 2010 uit op 41 jaar. De stijging is een gevolg van zowel de naoorlogse geboortegolf in de jaren vijftig en zestig die op dit moment de oudere leeftijdsgroepen op de arbeidsmarkt

Figuur 4. Gemiddelde pensioenleeftijd van werknemers naar bedrijfstak, 2006 en 2011

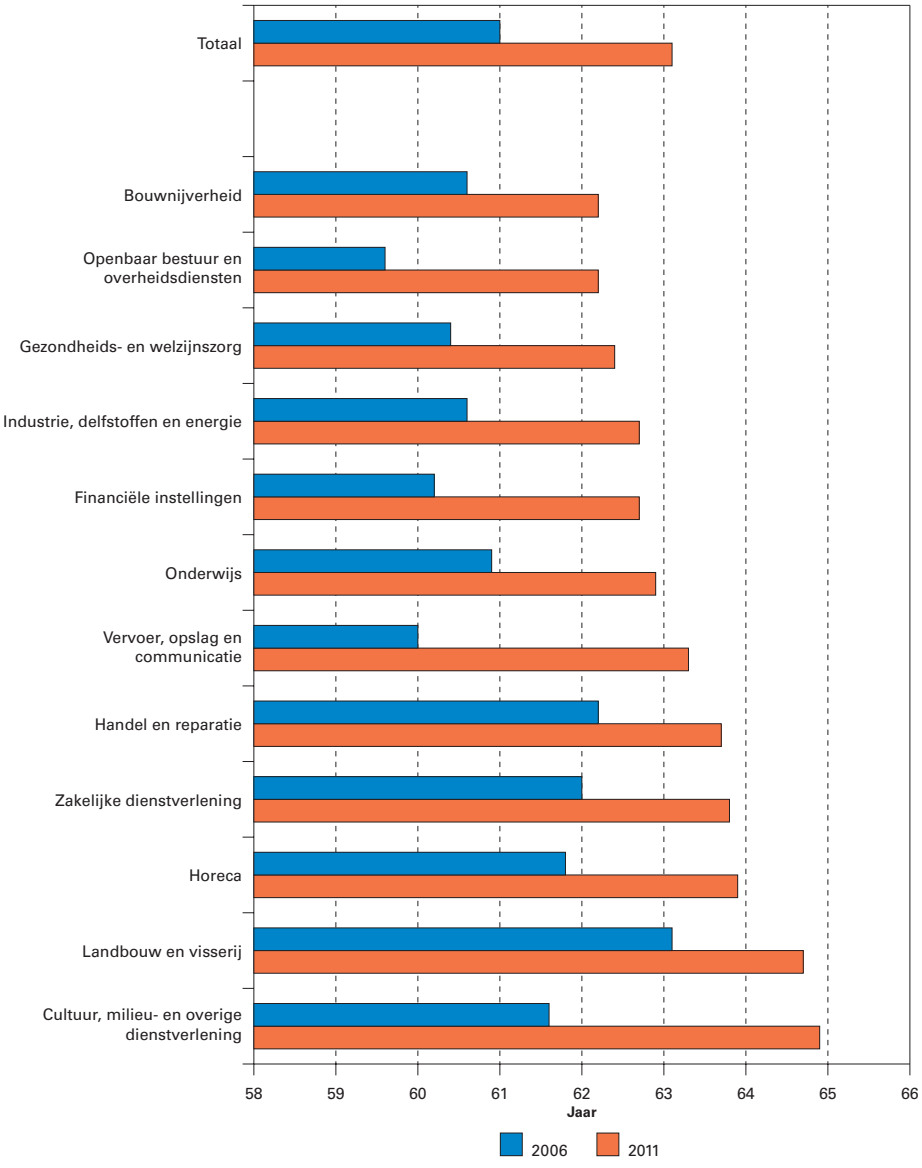

Bron: CBS - Sociaal Statistisch Bestand en Polisadministratie.

Foto: RoelWijnants/flickr

domineert, als de sterk gestegen arbeidsparticipatie van mensen van 50 tot 65 jaar.

De vergrijzing wordt ook wel aan de hand van een zogeheten 'generatie-index' beschreven. Daarbij wordt het aantal vijftigers gedeeld door het aantal dertigers. Tussen 1989 en 2010 is deze generatie-index van de werkzame beroepsbevolking opgelopen van 0,44 naar 0,90. Waren er in 1989 op iedere 100 werkende dertigers dus maar 44 werkende vijftigers, in 2010 is dat opgelopen tot 90.

Van alle bedrijfstakken is in het onderwijs de generatie-index het hoogst (zie tabel). Op iedere 100 dertigers waren daar 127 vijftigers werkzaam. In 1989 waren dat er nog maar 37. Ook in de zorg is de generatie-index fors toegenomen: van 0,27 in 1989 naar 1,13 in 2010. In de commerciële dienstverlening daarentegen zijn dertigers ruim in de meerderheid ten opzichte van de vijftigers (100 tegenover 69).

Gemiddelde leeftijd en generatie-index van de werkzame beroepsbevolking naar economische activiteit, 2010

Bedrijfstak	Werkzame beroepsbevolking x 1.000	Gemiddelde leeftijd Jaren	Generatie-index* Ratio
Totaal	7.472	41,0	0,90
Landbouw en visserij	204	44,0	1,30
Nijverheid en energievoorziening	1.437	41,7	0,91
Industrie en delfstoffen	910	42,5	0,97
Energie- en waterleidingbedrijven	44	41,8	1,03
Bouwnijverheid	483	40,3	0,80
Commerciële dienstverlening	2.999	39,4	0,69
Handel en reparatie	1.014	38,4	0,72
Horeca	244	34,5	0,76
Vervoer, opslag en communicatie	436	42,3	0,96
Financiële instellingen	240	40,9	0,62
Zakelijke dienstverlening	1.065	40,0	0,57
Niet-commerciële dienstverlening	2.754	42,1	1,12
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	545	43,0	1,15
Onderwijs	534	43,4	1,27
Gezondheids- en welzijnszorg	1.288	41,5	1,13
Cultuur, milieu- en overige dienstverlening	380	41,1	0,86

* verhouding vijftigers t.o.v. dertigers

Bron: CBS - Enquête beroepsbevolking/Statline.

Toekomstperspectief

De huidige trends op de arbeidsmarkt wijzen op een verdere toename van het aandeel ouderen. In de leeftijdgroepen 50-54 jaar en 55-59 jaar, en vooral bij vrouwen, neemt de arbeidsparticipatie flink toe. Bij vrouwen zal deze bovendien nog enige tijd verder blijven toenemen vanwege de aanhoudende instroom van jongere generaties met steeds grotere aandelen werkenden. Wel gaat deze stijging gepaard met een verdere afname van het aantal werkuren. De instromende en langer doorwerkende vrouwen werken voor het overgrote deel in deeltijd en dat dempt de gemiddelde arbeidsduur. Ook de inperking van de mogelijkheden tot vervroegde uittreding en prepensioen heeft waarschijnlijk zijn vruchten afgeworpen. Daardoor steeg de gemiddelde pensioenleeftijd tot 63,1 jaar en daarmee ook het percentage werkende ouderen.

Naast de financiële druk van de vergrijzing is ook de toegenomen levensverwachting aanleiding de pensioengerechtigde leeftijd te verhogen. De redenering is dat mensen in staat zijn langer door te werken omdat ze langer in goede gezondheid leven. Dat men steeds langer leeft in Nederland staat buiten kijf, maar een belangrijke nuance hierin is wel dat die levensverwachting geen gelijke tred houdt met de *gezonde* levensverwachting, ofwel het aantal jaren dat men in een als goed ervaren gezondheid nog heeft te leven. Zo steeg tussen 1990 en 2009 bij mannen van 65 jaar de levensverwachting weliswaar met 3,1 jaar maar kwam de ervaren gezonde levensverwachting met gemiddeld 1,9 jaar een flink stuk lager uit. Bij vrouwen van 65 jaar bleef in deze periode de ervaren gezonde levensverwachting vrijwel onveranderd ondanks een toegenomen levensverwachting met 1,8 jaar. Bij hantering van het criterium van de ervaren gezonde levensverwachting zijn de marges om langer door te werken dan ook beperkter dan volgens de levensverwachting sec.

In de komende maanden zal duidelijk worden hoe het nieuwe kabinet blijft inzetten op meer, langer en productiever werken door ouderen en welke criteria, streefwaarden en termijnen daarbij gehanteerd worden. De hier besproken indicatoren lenen zich bij uitstek om de ontwikkelingen in de arbeidsmarktpositie van ouderen in deze nieuwe periode op de voet te volgen.

LITERATUUR:

Deze bijdrage is gebaseerd op:

- Arts, K. en F. Otten (2012), Arbeidsparticipatie van ouderen: de trends. In: N. van Nimwegen en C. van Praag (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland.* Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 71-103.

Drs. C.H. Arts en **dr. F.W.J. Otten**, Centraal Bureau voor de Statistiek, e-mail: k.arts@cbs.nl